

Sentrale problemstillinger innen nyere persepsjonspsykologi

Av dr. philos. BJØRN CHRISTIANSEN

Hvordan vi opplever verden og hvorfor vi opplever verden på den måten som vi gjør, har tiltrukket seg menneskers interesse helt fra oldtiden til våre dager. Innenfor psykologien har sansing og persepsjon inntatt en sentral stilling. De første psykologiske eksperimenter var rettet nettopp mot disse fenomener, og den dag i dag er det blitt anslått (Bevan 1958) at ca. 25 % av samtlige bidrag i «Psychological Review» kan klassifiseres som persepsjons-psykologi.

Fra en teoretisk synsvinkel representerer dagens persepsjonspsykologi en nesten forvirrende mangfoldighet av ulike angrepspunkter, ulike forklaringsprinsipper og synsmåter. Floyd Allport (1955) skiller i sin bok «Theories of Perception and the Concept of Structure», mellom 13 forskjellige persepsjonsteorier, mens William Bevan (1958) i en tidsskriftartikkel for et par år siden, trekker fram hele 17 persepsjonsteorier, hvorav ca. $\frac{2}{3}$ kan sies å være av nyere dato, d. v. s. fra tiden etter siste verdenskrig. Ikke alle disse teoriene tar sikte på å forklare de samme fenomener. I følge Allport (1955) kan vi skille mellom ulike perseptuelle fenomener eller aspekter ved vår opplevelsesverden. For det første fremtrer ting, hendelser og situasjoner for oss med bestemte kvaliteter, for det annet erfarer vi figurer og konfigurasjoner, for det tredje opplever vi konstanser, for det fjerde danner vi subjektive perseptuelle referanserammer og opplever ting i forhold til disse, og endelig for det femte opplever vi at ting og hendelser har mening eller en konkret betydning. Ingen av de nå eksisterende teorier tar sikte på å forklare samtlige aspekter av vår opplevelsesverden, men de er alle konsentrert om spesielle fenomener eller problemstillinger. Dette betyr ikke at teoriene ikke ofte står i konflikt med hverandre. Vi har et uttalt eksempel på dette i synet på de nevro-fysiologiske prosesser som ligger til grunn for våre opplevelser. På den ene side står her f. eks. Köhler og moderne gestaltpsykologi med sine postulater om elektrokjemiske hjernefelt, og om identitet mellom prosessene i dette felt og prinsippene for vår bevisste opplevelse av former og konfigurasjoner i tid og rom. På den annen side, Hebbs nevro-anatomiske postulater om forandringer i nervesellenes synaptiske forbindelser ved stimulering, og om organisering av slike seler i funksjonelle enheter eller sellefor-

samlinger, og hans forklaring på formpersepsjon, perseptuell selektivitet og generalisering, som uttrykk ikke for indre gestaltlover men for molekylære læringsprosesser.

På sett og vis kan man si at Hebb tar sitt utgangspunkt nettopp i den atomisme som gestaltpsykologene i sin tid gjorde opprør mot. Er da utviklingen i moderne persepsjonspsykologi i ferd med å vende tilbake til utgangspunktet, — til de tankebaner og tankemodeller som var framherskende før gestaltpsykologenes revolusjon? Flere har vært inne på at vi her tilsynelatende står overfor en sirkel, men det blir samtidig pekt på at det teoretiske siktemål idag er ganske forskjellig fra tidligere, at siktepunktet ikke lenger er å finne fram til elementærpartiklene i vår sansing og opplevelse, men til de prosesser som ligger bak.

La oss ganske kort repetere hva som utgjorde bakgrunnen for den gestaltpsykologiske revolusjon: På den ene side datidens persepsjonsdefinisjon, at persepsjon er lik sansing pluss forestillinger; og på den annen side konstanthypotesen, at sanseopplevelsen som følger av en bestemt lokal stimulering alltid vil være den samme og uavhengig av andre inntrykk (Hochberg 1957).

Gestaltpsykologiens innsats bestod ikke minst i å påvise at forskjellige stimuli meget ofte kan gi det samme sanseintrykk og at samme stimulus kan gi forskjellige inntrykk. Så overbevisende var mange av de geometriske illusjoner og eksperimentelle illustrasjoner som gestaltpsykologene trakk fram til støtte for sitt syn, at den tidligere persepsjonsdefinisjon ikke lenger kunne opprettholdes. Sansing og sansingselementer, ble det hevdet, er logiske abstraksjoner og ikke psykologiske fenomener. Vår persepsjon bygger ikke på sansingselementer, men er en helhetlig meningsfylt opplevelse som er umiddelbart gitt. Gestaltteorien benekter ikke den mulige betydning av tidligere erfaringer, men ser allikevel læring som langt underordnet de indre dynamiske gestaltprosesser som gjør seg gjeldende i det fysiologiske hjernesubstrat såvel som i det fenomenologiske felt.

Striden mellom forkjemperne for den dominerende betydning av henholdsvis tidligere erfaring og medfødte anlegg, går som en rød tråd gjennom mange persepsjonsteoretiske diskusjoner langt bakover i tiden, og det er ennå et spørsmål som langt fra er løst. Av stor interesse er noen nyere undersøkelser av Riesen (1960) som antyder at langvarig og tidlig stimulus-deprivasjon kan føre til nevrologiske forandringer. Imidlertid er det et annet stridsspørsmål som har utløst de mest bitre og intense diskusjoner i de siste 10—15 år. Det er spørsmålet om affektive og motivasjonsmessige faktorerers innvirkning på våre perseptuelle prosesser. Kan våre verdier, kroppslige behov og affektive

tilstand virke inn på hvordan vi oppfatter objekter og hendelser i vårt miljø? En ting er at disse faktorer kan rette vår oppmerksomhet mot bestemte forhold, at de kan virke inn på hva vi finner det formåls-tjenlig å konsentrere oss om, men kan de også bestemme hva vi persiperer når de ytre stimuli nå en gang er gitt? Kan affektive faktorer ikke bare virke indirekte, men direkte inn på våre perseptuelle prosesser?

Postulatet om innvirkningen av motivtilstander og et individs hele livshistorie på dets persepsjoner er blitt betegnet «The New Look» innenfor persepsjonspsykologien (Bruner 1951). Bevegelsen eller retningen, om en vil kalle den så, hadde sin start i årene rett etter siste verdenskrig. Hovedeksponentene for de nye tanker var Bruner og Postman. Deres egne teoretiske forklaringsprinsipper var nokså ufullstendige, men deres eksperimentelle data ble et insitament til såvel nye teoretiske overveielser som eksperimentelle etterprøvinger. I en artikkel for et par år siden anslår Bruner (1957) at det i de forløpne 10 år var blitt publisert ca. 300 vitenskapelige arbeider med forankring i problematikken omkring «The New Look».

Vi skal i det følgende trekke fram noen av hovedsynsmåtene som er blitt gjort gjeldende i diskusjonen. Ennå er problemstillingene som ble reist i 1947—48 langt fra løst, men gemyttene er falt mere til ro blant deltakerne. Jeg skal konsentrere meg om to av de spørsmål striden særlig har dreiet seg om, nemlig vår størrelsesoppfatning og vår motstand mot å oppfatte ting og hendelser som er truende og angstprovoserende. Jeg vil starte med å gi en kort beskrivelse av de nye empiriske data som ble lagt fram, og gjennom en drøfting av disse data forsøke å utkrystallisere noen av de problemstillinger av mere teoretisk art som i dag står i sentrum for interessen. Jeg er fullt klar over at jeg på denne måten velger ut bestemte typer av problemstillinger på bekostning av andre som mange kanskje vil si er mer eller minst like sentrale og betydningsfulle. Det er påny og påny blitt understreket at vår persepsjon er en selektiv prosess. På sett og vis vil det jeg kommer til å si, bli en demonstrasjon på at dette fenomen også har gyldighet når det gjelder persepsjon av sentrale problemstillinger innenfor moderne persepsjonspsykologi!

Innvirkningen av verdier på vår vurdering av størrelsesforhold er et spørsmål som opptok psykologers interesse allerede ved århundreskiftet (McCurdy 1956). I sentrum for diskusjonen sto dengang ikke innvirkning av verdier på persepsjonsprosessen som sådan, men på vår hukommelse av gjenstanders størrelse. Særlig interesse tiltrakk seg det faktum at vi etter hukommelsen synes å overvurdere pengesedlers størrelse mer jo større verdi sedlene lyder på.

Som det vil være kjent, besto Bruner og Goodmans (1947) første undersøkelse over verdiers innvirkning på persepsjonsprosessen nettopp i bedømmelse av pengestykkers størrelse. Forsøkspersonene var barn i 10-års alderen, og de fikk som oppgave å justere den sirkelrunde åpningen på en lukket lyskilde inntil lysflekken som ble projisert på en glassplate under lysbildeapparatet ble oppfattet å ha samme størrelse som et pengestykke som var lagt fram på bordet ved siden av. Ved å variere pengestykkenes verdi og ved å oppfordre forsøkspersonene til å innstille lysbildeapparatet slik at lysflekken ble lik pengestykkenes størrelse, registrerte Bruner og Goodman to interessante fenomener: *For det første* fant de at forsøkspersonene overvurderte størrelsen av pengestykkene, og at overvurderingen var større jo større verdi pengestykkene hadde. *For det annet* fant de at det forelå en større overvurdering av pengestykkenes størrelse blant barn fra fattige enn blant barn fra velstående hjem. Fra dette slutter de så at persepsjon av objekters størrelse er avhengig av hvilken verdi som tillegges objektene og hvor sterke behov som er tilstede i forhold til dem.

Bruner og Goodmans konklusjon er blitt kritisert fra forskjellig hold. Det er blitt hevdet at deres eksperimentelle oppsett innebærer flere feilkilder. For det første: en lysfleck og et pengestykke representerer forskjellige stimuli m. h. t. f. eks. lyshetsgrad, tykkelse og farge, og disse forskjeller kan ha virket inn på persepsjonsprosessen slik at det ikke så mye er pengestykkenes symbolske verdi som har vært utslagsgivende, men spesielle fysiske egenskaper ved pengestykkene sett i forhold til lysflekken. Til støtte for en slik tolking kan det henvises til eksperimentelle data som viser at tunge skiver blir oppfattet som større enn lette av samme størrelse, og at grå skiver f. eks. blir oppfattet som større enn sorte av samme vekt og størrelse. Kanskje Bruner og Goodman bare har registrert at vi opplever en lysfleck som mindre enn en gjenstand med en viss vekt, og at vi derfor automatisk gjør lysflekken større for å oppleve de to stimuli som like store?

Den andre innvendingen som er blitt rettet mot eksperimentet er at siden pengestykkenes verdi korrelerte med deres størrelse, vil en større overvurdering av store enn av små pengestykker ikke nødvendigvis bety en større overvurdering jo større verdien er, men kanskje bare at den relative overvurdering er konstant.

Nå, — ingen av de to nevnte innvendinger kan gi noen fullgod forklaring på hvorfor barna fra fattige hjem overvurderte pengestykkenes størrelse mer enn barna fra velstående hjem, men siden utvalgene var små er det slett ikke utenkelig at vi her står overfor virkningen av ganske andre faktorer enn velstandsnivå i barnas hjemmemiljø.

Det vil føre for langt her å gå inn på alle de eksperimenter som

senere er blitt utført for å kontrollere de ovenfornevnte feilkilder. Nok er å si at man har kontrollert forsøkspersonenes økonomiske bakgrunnsforhold ved å benytte de samme forsøkspersoner, men under hypnotisk påvirkning inngitt dem forestillingen at de var henholdsvis rike og fattige (Ashley et al. 1951), at man har gjort bruk av relative istedetfor absolutte mål ved registrering av størrelsesforholdene (Bruner og Rodrigues, 1953), og at man har sammenlignet vurderinger av pengestykkers størrelse med størrelsesvurdering av papp- og metallstykker av tilsvarende form og størrelse (Bruner og Rodrigues, 1953). Videre har man overført eksperimentet til andre sansemodaliteter, istedetfor størrelsesvurderinger har man gjort bruk av vektvurderinger (Dukes og Bevan, 1952), vurderinger av klarhet og lyshetsgrad (Gilchrist og Nesberg, 1952), og istedetfor størrelsesvurderinger av objekter med indirekte eller symbolsk verdi har man brukt objekter med en umiddelbar direkte verdi (Beams, 1954).

På bakgrunn av alle disse eksperimenter står man fremdeles tilbake med et sterkt inntrykk av at Bruner og Goodmans resultater ikke kan tilskrives metodiske feilkilder alene (Jenkin, 1957). På den annen side reiser det seg spørsmål om hvorledes deres resultater skal kunne forklares rent teoretisk. Resultatene antyder en sammenheng mellom verdier, behov og perseptuell overvurdering eller aksentuering. Men hvorledes skal man forklare sammenhengen? Hvorledes blir den formidlet? Ja, herom strides ulike forskere og ulike teoretiske retninger. Jeg skal kort nevne fem av de forklaringsprinsippene som er blitt satt fram.

Forklaring nr. 1. Dukes og Bevan (1952) mener det er en funksjonell sammenheng mellom motivtilstander, perseptuell aksentuering og selektivitet. Motivasjonsmessige faktorer virker etter deres mening som en disposisjon for organismen til å reagere med økt selektivitet og aksentuering overfor motivrelevante objekter. Når en motivert organisme møter slike objekter skjer det en automatisk innsnevring av opplevelsesfeltet, en skarpere selektivitet, men samtidig en aksentuering. Forholdet mellom motivtilstand og størrelsesoppfatning blir med andre ord sett på som befordret av en slags indre mekanisme som har funksjonell betydning for organismens behovstilfredsstillelse og tilpasning til sitt miljø.

En forklaring nr. 2 er blitt lansert av Bruner selv flere år etter at eksperimentet ble utført (Bruner, 1951). Det er grunn til å tro, hevder Bruner, at det blant mennesker i vår kultur foreligger en implisitt antagelse om en positiv sammenheng mellom verdi og størrelse. Når vi persiperer objekter i våre omgivelser skjer dette aldri gjennom en passiv registrering, men via en aktiv utnyttelse av foreliggende tegn

i retning av en bekreftelse av en allerede foreliggende hypotese eller kognitiv disposisjon. Jo sterkere hypotese vi har, i desto mindre grad vil vi utnytte all den informasjon stimulusobjektet måtte være i besiddelse av. Når forsøkspersonene i det nevnte eksperiment overvurderer pengestykkers størrelse proporsjonalt med deres verdi, er dette uttrykk for at de er i besiddelse av en implisitt hypotese om sammenhengen mellom verdi og størrelse, og at de ikke benytter det informasjonsmateriale stimulusobjektet gir til å justere sine hypoteser. Resultatet av eksperimentet behøver således ikke tolkes som bevis på innvirkning av motivasjonsmessige faktorer i det hele tatt, men kan forklares ved at eksperimentalsituasjonen er flertydig og at forsøkspersonene ikke er innstillet på nøyaktige størrelsesoppfatninger. Hvis en slik innstilthet er tilstede og hvis pengestykkene ikke bare skal beskues m. h. t. størrelse, men også i forhold til å være objekter som skal manipuleres, og ikke bare manipuleres for sin egen skyld, men fordi de er viktige redskaper i organismens tilpasning til sitt miljø, ja, da vil aksentueringen av deres størrelse sannsynligvis reduseres fullstendig, hevder Bruner blant annet.

Forklaring nr. 3. Bruners hypotese om at det på grunnlag av erfaringer dannes forventninger om en positiv korrelasjon mellom verdi og størrelse er blitt dratt sterkt i tvil av andre forskere, blant annet av Tajfel (1957). Istedenfor som Bruner å anse perseptuell aksentuering som uttrykk for en fordreining og for et uhensiktsmessig reaksjonsmønster i organismens tilpasning til sitt miljø, mener Tajfel det er grunn til å se på perseptuell aksentuering som et funksjonelt hensiktsmessig reaksjonsmønster. Tajfel står i så måte på linje med Dukes og Bevans forklaringsprinsipp. Imidlertid mener Tajfel i motsetning til sistnevnte, at aksentuering ikke er en direkte følge av en motivasjonstilstand. Resultatene til Bruner og Goodman, såvel som resultatene av andre undersøkelser på dette området, kan, mener han, best forklares som resultatet av at våre verdioppfatninger virker inn på vår oppfatning av objektets størrelse, ikke slik at objektene oppfattes større jo større verdi de symboliserer for oss, men slik at deres størrelse til en viss grad blir bestemt ved en aksentuering av deres forskjeller i verdi. Prinsippet om aksentuering av forskjeller står for Tajfel som en grunnleggende indre mekanisme av stor betydning for effektiv perseptuell funksjonering.

Forklaring nr. 4. Som Tajfel legger også McCurdy (1956) stor vekt på prinsippet om aksentuering av forskjeller, men mener dette prinsipp bare virker via mnemiske prosesser. McCurdys utgangspunkt er til en viss grad det samme som Bruners. Også han legger vekt på at objektpersepsjon er en aktiv hypoteseprøvende prosess. Istedenfor å

snakke om hypoteser bruker McCurdy betegnelsen schema eller schemata. Et schema refererer seg til en kognitiv disposisjon bygget opp av tidligere erfaringer og reaksjoner, en disposisjon som virker som en kategori for kategorisering av innkomne inntrykk og som en orienterende og stabiliserende faktor for organismens forhold til sitt miljø. Når organismen blir stillet overfor et pengestykke som den har erfart tidligere i utallige situasjoner, så tjener de aktuelle sensoriske stimuli bare til å framkalle det relevante mnemiske bilde og til en høyst overfladisk sjekk, bare en slags påminnelse om at bildet eller schema stemmer med stimulusobjektet. Det er grunn til å tro, mener McCurdy, at våre schemata av pengestykkers størrelse påvirkes av deres verdi slik at det finner sted en mnemisk aksentuering av størrelsesforskjellene, og at vår persepsjon av pengestykker vil bli bestemt av de schemata vi har om deres størrelse.

Forklaring nr. 5. De to siste forklaringene jeg har nevnt, er begge basert på at det foreligger en reell sammenheng mellom størrelse og verdi. McCurdy understreker da også at hans teori kan gi en fullgod forklaring på Bruner og Goodmans resultater, men står nokså hjelpeløs overfor andre nyere undersøkelsesresultater som har vist at det også foreligger en størrelsesaksentuering av objekter som tillegges verdi, endog når disse ikke inngår i noen serie av suksessivt graderte verdier og størrelser (Lambert og Lambert, 1953). Som forklaring på disse resultater foreslår McCurdy en ny hypotese, at det aldri er verdiene som sådanne som virker inn på vår størrelsesoppfatning, men de affekter verdiene vekker tillive i oss, og at positive affekter fører til en perseptuell aksentuering. McCurdy antyder at vi her muligens står overfor en generell lovmessighet, at positive affekter fører til en ekspansjon og utvidelse såvel av kroppslig aktivitet som av vår opplevelse av objekter og gjenstander.

Det siste forklaringsprinsippet bringer oss i høy grad tilbake til utgangspunktet, til en av Bruner og Postmans (1947) aller første undersøkelser hvor de fant at forsøkspersoner ga langt større størrelsesvurderinger av de samme objekter umiddelbart etter elektrisk sjokk enn under sjokk-opplevelsen, og hvor de nettopp konkluderte med at affektive forhold, d. v. s. spenning og spenningsbefrielse, virker inn på vår oppfatning av objekters størrelse. Resultatet av 10 års forskning synes med andre ord å gi en følelse av å ha gått i sirkel, eller kanskje rettene i en spiral.

Omtrent samtidig med at Bruner og Goodman foretok sitt eksperiment over oppfatning av pengestykkers størrelse, ble det utført en annen undersøkelse som også har fått stor betydning for senere teoretiske diskusjoner. Undersøkelsen jeg sikter til ble foretatt av Post-

man, Bruner og McGinnies (1948), og gikk i korthet ut på at man, etter først å ha registrert et utvalg forsøkspersoners verdi-hierarki på Allport-Vernon's verdi-inventorium, gav forsøkspersonene som oppdrag å forsøke å oppfatte hvilke ord som ble vist dem i et tachistoskop. Ved å velge ut ord som hadde sammenheng med forskjellige verdi-preferanser og ved suksessivt å øke eksponeringstiden for ordene, fant man at forsøkspersonene gjennomgående hadde en tendens til å oppfatte et ord hurtigere jo mer ordet henspeilte på de verdier den enkelte satte høyest. Symbolske verdier synes med andre ord å virke selektivt sensitiviserende overfor bestemt inntrykk. Det som særlig er interessant ved det nevnte eksperiment er at det tar sitt utgangspunkt i individuelle forskjeller på visse personlighetsvariabler og dermed bygger bro mellom personlighetspsykologi og persepsjonspsykologi på en helt annen måte enn de eksperimentene vi tidligere har referert til om virkningen av verdier og motivtilstander mer generelt.

Postman, Bruner og McGinnies' eksperiment har vakt betydelig diskusjon og utløst en serie nye eksperimenter, men dette er allikevel for bagateller å regne mot den flom av teoretiske spekulasjoner og eksperimentelle manipulasjoner som har fulgt i kjølvannet til en annen undersøkelse av McGinnies (1949), foretatt på omlag samme tidspunkt. Også dette var et tachistoskopforsøk og også her gjorde en bruk av en suksessiv økning av eksponeringstiden av verbalt stimulusmateriale. Som stimulusmateriale brukte en to typer av ord: nøytrale ord og såkalte tabu-ord. Ved siden av å registrere forsøkspersonenes verbale reaksjoner ble det også foretatt målinger av deres autonome reaksjoner, nærmere bestemt deres galvaniske hudmotstand. McGinnies resultater kan sammenfattes i 3 punkter: 1) Opplevelsers-terskelen for tabu-ord er høyere enn for nøytrale ord, 2) den galvaniske reaksjon er sterkere for presenterte, men ikke-oppfattede tabu-ord, enn for ikke-oppfattede nøytrale ord, og 3) gjetninger ved presentasjonen av ikke-oppfattede tabu-ord adskiller seg fra gjetninger for tilsvarende nøytrale ord ved å vise betydelig dårligere overensstemmelse med stimulusordets struktur.

Som betegnelse på det fenomen man her synes å ha avdekket, nemlig at stimulusord med et ubehagelig eller truende innhold blir oppfattet senere og mere fordreid enn nøytrale ord, innførte Bruner og Postman (1947) uttrykket «perseptuelt forsvar». Empiriske resultater synes å implisere, hevdet de, at det foreligger en ubevisst motstandsmekanisme for oppfatning av truende stimuli, og at det muligens finnes et hierarki av reaksjonsterskler overfor en og samme stimulus.

McGinnies eksperiment er blitt utsatt for kraftig kritikk. Det er blitt hevdet (Allport, 1952) at hans resultater ikke på noen måte nød-

vendiggjør postuleringen av en perseptuell motstandsmekanisme, men at resultatene kan forklares ut fra langt mer enkle og allmenngyldige prinsipper. *For det første:* Er det sikkert at McGinnies forsøkspersoner faktisk oppfattet tabu-ordene senere enn de nøytrale ordene? Man kan ikke se bort fra den mulighet at ordene ble oppfattet like hurtig, men at forsøkspersonene vegret seg mer for å meddele (til den kvinnelige eksperimentator) hva de oppfattet når de sto overfor tabu-ord enn når de sto overfor nøytrale ord. Kanskje eksperimentet mer viser virkningen av selektiv rapportering enn av selektiv persepsjon? *For det annet:* Er det sikkert at forsøkspersonene har den samme familiaritet med tabu-ordene som med de nøytrale ordene? Siden flere undersøkelser har vist at vår oppfatningsterskel for ulike ord er meget høyt korrelert med hvor hyppig vi bruker ordene, er det ikke derfor tenkelig at McGinnies resultater utelukkende avspeiler det faktum at tabu-ordene nyttes sjeldnere, at de forekommer sjeldnere i vår opplevelsesverden, og at de derfor er vanskeligere å oppfatte? Kanskje eksperimentet mer viser virkningen av selektiv læring enn av affektive faktorerers betydning for vår persepsjon? *For det tredje og siste:* Er det sikkert at forsøkspersonen hadde den samme forventning om å persipere tabu-ord som et mer nøytralt stimulusmateriale? Siden eksperimenter har vist at vi alltid har en tendens til å oppfatte ting på basis av de forventninger vi har overfor en bestemt situasjon, er det slett ikke utenkelig at McGinnies resultater bare viser at forsøkspersonene var mere innstillet på å få se nøytrale ord enn tabu-ord. Kanskje eksperimentet mer viser virkningen av selektiv innstilthet enn av affektive faktorer?

Alle de tre forklaringsprinsipper som her er nevnt kan finne støtte i empirisk materiale. Postman, Bronson og Gropper (1953) fant f. eks. i en undersøkelse at den relative oppfatningsterskel for tabu-ord ikke er høyere enn for nøytrale ord forutsatt at forsøkspersonene er innstilt på å se etter og å rapportere slike ord. I en tidsskrift-artikkel fra 1953 tar Postman helt avstand fra sine tidligere tanker om perseptuelt forsvar som en spesifikk perseptuell prosess og hevder at fenomenet best kan forklares som resultat av et sammenstøt mellom konkurrerende kognitive hypoteser for organisering av stimulitegn på bestemte måter. Jo sterkere disse hypoteser er, desto mer informasjonsmateriale må til før de blir oppgitt og endret. Når en i enkelte undersøkelser finner at tabu-ord blir persipert mer fordreid og langt senere enn andre ord, skyldes dette bare at forsøkspersonen ikke er predisponert til å persipere slike ord. Hvis de det var, ville oppfatningsterskelen for slike ord bli lavere enn for andre. Istedenfor perseptuelt forsvar vil en finne en spesiell perseptuell årvåkenhet.

I begynnelsen av 1950-årene var situasjonen stort sett den at de som hadde lansert begrepet perseptuelt forsvar og satt i gang diskusjonen omkring fenomenet, var å finne blant de som stilte seg skeptiske til at fenomenet trengte noen forklaring i form av affektive faktorerers innvirkning på persepsjonsprosessen. Imidlertid raste diskusjonen videre. Flere psykologer med bakgrunn i personlighetspsykologi og klinisk psykologi var etterhvert blitt interessert i den akademiske problematikken omkring perseptuelt forsvar og enkelte av disse fant ingen fullgod løsning i Bruner og Postmans hypoteseteori. Faktisk var det vel for noen hele den psykoanalytiske personlighetsmodell som sto i fare for å bli underminert. Nye eksperimenter ble iverksatt hvor det ble gjort forsøk på å kontrollere slike faktorer som innstilthet, mulighetene for selektiv rapportering og stimulusmaterialets familiaritet. Et poeng som nå mer og mer ble fremhevet var forøvrig at betingelsen for at man skal kunne snakke om perseptuelt forsvar er at det foreligger stimuli som virkelig er angstvekkende eller affektprovoserende, og at man arbeider med et eksperimentelt oppsett som tillater analyse av individuelle forskjeller.

Perseptuelt forsvar forutsetter at stimuli er truende, men også at individet ikke har lært seg andre mer raffinerte måter å unngå trusler på enn ved å benekte, fordreie eller fortrenge trusselens eksistens. Meget illustrerende i denne sammenheng er resultatet av en undersøkelse av Lazarus, Eriksen og Fonda (1951) hvor man tok to grupper av nevrotiske pasienter, bedømt av deres terapeuter som henholdsvis «intellektualiserende» og «fortrengende», og ga dem som oppgave å gjenkjenne auditive stimuli. Mens pasientene med fortrenkning som hovedavverge viste større vanskelighet med å oppfatte setninger med aggressivt og seksuelt enn med nøytralt innhold, viste pasientene med intellektualisering som hovedavverge, langt større vanskelighet med å oppfatte det nøytrale enn det seksuelle og aggressive.

Siden setningene ikke inneholdt ord av tabu-karakter, kan resultatene vanskelig forklares ved prinsippet om selektiv rapportering. Siden instruksjonen var den samme og de ytre stimuli de samme, er det heller ikke lett å se hvordan teorien om konkurrerende hypoteser alene kan gi noen fyllestgjørende forklaring. Det kan kanskje innvendes at forsøkspersonene var nevrotiske pasienter og at vi derfor ikke vet noe sikkert om hvorvidt resultatene kan generaliseres til allmenn-psykologiske forhold. Det foreligger imidlertid fra de senere år flere velkontrollerte undersøkelser også med presumptivt normale forsøkspersoner som i høy grad understøtter hypotesen om perseptuelt forsvar som et særegent psykologisk fenomen. Et par av de best kontrollerte eksperimentene på området er Blums (1955) og Nelsons (1955) un-

dersøkelser med Blacky-testen, hvor de fant at forsøkspersoner diagnostisert som konfliktladete og fortrengende på bestemte Blacky-dimensjoner, signifikant hyppigere unngikk å nevne navnet på de relevante bilder når de ble presentert subliminalt enn når de ikke ble presentert i det hele tatt.

Forutsatt at vi antar at perseptuelt forsvar må tilskrives innvirkningen av affektive faktorer, står det fremdeles igjen å forklare hvordan sammenhengen virker og formidles. Det foreligger her flere forklaringer og vi skal kort nevne fire av disse.

Forklaring nr. 1. En hypotese som har vært fremsatt av bl. a. Blum (1954) og har sin bakgrunn i psykoanalytisk teori går ut på at forskjelligartede innenfra- og utenfrakommende stimuli vil bli ubevisst persipert og diskriminert før de trenger inn i vår bevissthet, og at det overfor angstprovoserende stimuli under bestemte betingelser vil bli utløst en aktiv blokkering mot bevisst gjenkjennelse og opplevelse. Dette synspunkt er blitt sterkt kritisert fra ulike hold, fordi det synes å implisere eksistensen av to persepsjonsprosesser — en prepersiperende prosess etterfulgt av en ny persepsjonsprosess, og det er blitt hevdet at det i sin konsekvens impliserer eksistensen av et menneskelignende miniatyrvesen innenfor den menneskelige organisme (Allport, 1955).

Forklaring nr. 2. En forklaring som er sterkt i tråd med den første, men som forsøker å unngå problemet med en egen pre-persiperende persepsjonsprosess, er blitt fremsatt av Hochberg, Haber og Ryan (1955). Ifølge disse forskere kan perseptuelt forsvar forklares ved antakelsen om at organismen på bestemte stimuli vil reagere på to forskjellige nivåer, og at den autonome reaksjon under visse forhold, innenfor et meget kort tidsintervall, kan virke ødeleggende inn på de nydannede mnemiske spor og dermed hindre den først initierte perseptuelle prosess i å utvikle seg.

Forklaring nr. 3. En forklaring med utgangspunkt i behavioristisk læringsteori er blitt fremsatt av Eriksen og Browne (1956). Ifølge disse forskere vil enhver stimulus aktivisere en klasse eller et hierarki av mulige svarreaksjoner, og den spesielle reaksjonen som blir utløst vil bli bestemt av denne reaksjons relative styrke i forhold til de andre aktiviserte reaksjonene. Hvis en bestemt reaksjon p. g. a. tidligere læring er blitt en betinget stimulus for angst, vil reaksjonens styrke bli redusert og andre mer «perifere» reaksjoner forholdsmessig tilsvarende styrket. Etter Eriksen og Brownes mening representerer perseptuelt forsvar ingen aktiv motstand fra organismens side. Det som skjer, er at organismen reagerer på bestemte stimulusfragmenter med de svarreaksjoner som i øyeblikket har høyst relativ styrke i forhold til de angjeldende fragmenter. Eriksen (1956) tar avstand fra tanken om sublimi-

nal persepsjon og mener at den påviste økning i psykogalvanisk reaksjon før bevisst oppfatning av truende stimuli, kan forklares ved at det i disse tilfeller foreligger en persepsjon av bestemte stimulusfragmenter som aktiviserer den angst-ladete reaksjon, men at denne ikke blir utløst p. g. a. den styrkereduksjon som angstbetingingen fører med seg.

Det siste og fjerde forklaringsprinsipp vi skal trekke fram, er blitt lansert av Bruner (1957) for noen år siden som ledd i en modifisering av hans tidligere teori. Mens Bruner og kanskje særlig Postmann tidligere, som før nevnt, var tilbøyelige til å ville forklare perseptuelt forsvar utelukkende som følge av sammenstøt mellom hypoteser — nærmere bestemt som følge av at lett tilgjengelige kognitive kategorier vil virke blokkerende for kategorisering av inntrykk i mindre tilgjengelig kategorier, og at kategoriers tilgjengelighet skyldes hvor hyppig man tidligere har gjort bruk av dem og hvor sannsynlig det er at man på ny vil gjøre bruk av dem i en gitt situasjon, antyder Bruner nå at han også kan tenke seg at affektive forhold kan virke direkte inn på forskjellige kategoriers tilgjengelighet. Det er tenkelig at forholdet er slik, hevder Bruner, at kognitive kategorier for objekter eller hendelser som er smertevekkende stiller relativt større krav til relevante sensoriske inntrykk for å bli bekreftet eller perseptuelt identifisert, men at disse samme kategorier er relativt mindre kravfulle når det gjelder aktivisering av autonome reaksjoner.

Problemene omkring perseptuelt forsvar er ennå ikke løst, men de mange forklaringer som er nevnt, viser i det minste at vi her står overfor et skjæringspunkt hvor både psykoanalytisk personlighetsteori, behavioristisk læringsteori og kognitiv persepsjonsteori alle er mer eller mindre engasjert. Av spesiell interesse er Bruners reviderte teori idet den gjør regning med både ulike slag terskelverdier og at affektive faktorer kan bevirke dannelsen av en slags ubevisst motstandsmekanisme for oppfatning av truende stimuli. Hva som påkaller oppmerksomhet er selvsagt at dette er en nøyaktig tilbakevenden til nettopp de hypoteser som Bruner og Postman utviklet i midten av 40-årene, men som mange høyrøstet avviste i begynnelsen av 50-årene. Som tilfellet var med diskusjonen omkring størrelsespersepsjon synes vi altså også på dette området å stå overfor en sirkel, eller rettere en spiral i forklaringsprinsipper og hypotesedannelser.

Vi har hittil i det vesentligste konsentrert oss om affektive og motivasjonsmessige faktorerers innvirkning på vår persepsjon av objekter og hendelser. En annen problemstilling som har vunnet stor oppmerksomhet i de senere år, er forholdene den motsatte vei, nemlig våre persepsjonsprosessers innvirkning på vår affektive og motivasjonsmes-

sige tilstand. Jeg tenker her i første rekke på Hebb's (1958) undersøkelser over virkningen av en kortere, intens sensorisk deprivasjon, på det faktum at en slik deprivasjon viser seg å gi store utslag i forsøkspersonenes følelsesliv, i deres aktivitetsnivå og suggestibilitet, ja til og med i deres elektroencefalografiske aktivitet.

Et annet problemfelt som også mer og mer har tiltrukket seg interesse, er muskulære tonusfaktorerers innvirkning på persepsjonsprosessen. Werner og Wapners (1952) arbeider inntar her en sentral stilling. Bl. a. er det blitt påvist at eksperimentelt fremkalte tonusforandringer i nakkemuskulaturen kan føre til endret oppfatning av vertikalitet, og at en persons aktuelle bevegelse virker inn på hans tendens til å projisere bevegelser i ytre objekter. Av spesiell psykodiagnostisk interesse er at antall bevegelsessvar til Rorschach-plansjer faktisk synes å kunne økes og reduseres ved endringer i en persons motoriske aktivitet. (Allport, 1955).

Det har lenge vært kjent at det synes å foreligge en nær sammenheng mellom affektive tilstander og muskulære tonusforhold. En videre forskning over forholdet mellom tonusfaktorer og persepsjon vil derfor også kunne representere en ny innfallsvinkel for forståelsen av affektive faktorers virkning på persepsjonsprosessen. Denne problemstilling er ganske nylig blitt reist av bl. a. Gardner Murphy og hans medarbeidere ved Menninger-klinikken (Santos og Murphy, 1960), og det er slett ikke utenkelig at vi her står overfor et forskningsfelt som i de nærmeste 10-år vil kunne kaste nytt lys både over problemene omkring perseptuelt forsvar og størrelsespersepsjon.

LITTERATUR

1. Allport, F. H. 1955. *Theories of Perception and the Concept of Structure*. New York: Wiley.
2. Ashley, W. R., Harper, R. S., og Runyon, D. L. 1951. The perceived size of coins in normal and hypnotically induced economic states. *Am. J. Psychol.*, 64, 564—572.
3. Beams, H. L. 1954. Affectivity as a factor in the apparent size of pictured food objects. *J. exp. Psychol.*, 47, 197—200.
4. Bevan, W. 1958. Perception: Evolution of a concept. *Psychol. Rev.*, 65, 34—55.
5. Blum, G. S. 1954. An experimental reunion of psychoanalytic theory with perceptual vigilance and defense. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 49, 94—98.
6. Blum, G. S. 1955. Perceptual defense revisited. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 51, 24—29.
7. Bruner, J. S. 1951.. One kind of perception: a reply to professor Luchins. *Psychol. Rev.*, 58, 306—312.
8. Bruner, J. S. 1951. Personality dynamics and the process of perceiving. R. R. Blake og G. V. Ramsey (red.): *Perception. An approach to Personality*. New York: Ronald Press.

9. Bruner, J. S. 1957. On perceptual readiness. *Psychol. Rev.*, 64, 123—152.
10. Bruner, J. S., Postman, L. 1947 a. Emotional selectivity in perception and reaction. *J. Pers.*, 16, 69—77.
11. Bruner, J. S., Postman, L. 1947 b. Tension and tension-release as organizing factors in perception. *J. Personal.*, 15, 300—308.
12. Bruner, J. S., Goodman, C. D. 1947. Value and need as organizing factors in perception. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 42, 33—44.
13. Bruner, J. S., Rodrigues, J. S. 1953. Some determinants of apparant size. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 48, 17—24.
14. Dukes, W. F. og Bevan, W. 1952. Accentuation and response variability in the perception of personally relevant objects. *J. Pers.*, 20, 457—465.
15. Eriksen, C. W. 1956. Subception: fact or artifact? *Psychol. Rev.*, 63, 74—80.
16. Eriksen, C. W. og Browne, C. T. 1956. An experimental and theoretical analysis of perceptual defense. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 52, 224—230.
17. Freeman, J. T. 1954. Set or perceptual defense. *J. exp. Psychol.*, 48, 283—288.
18. Gilchrist, J. C. og Nesberg, L. S. 1952. Need and perceptual change in need-related objects. *J. exp. Psychol.*, 49, 423—426.
19. Hebb, D. O. 1958. The motivating effects of exteroceptive stimulations. *Amer. Psychol.*, 13, 109—113.
20. Hochberg, J. E. 1957. Effects of the gestalt revolution: The Cornell symposium on perception. *Psychol. Rev.*, 64, 73—84.
21. Hochberg, J. E., Haber, S. L. og Ryan, T. A. 1955. «Perceptual defense» as an interference phenomenon. *Percept. Mot. Skills*, 5, 15—17.
22. Jenkin, N. 1957. Affective processes in perception. *Psychol. Bull.*, 54, 100—127.
23. Lambert, W. W. og Lambert, E. C. 1953. Some indirect effects on reward on children's size estimation. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 48, 507—510.
24. Lazarus, R. S., Eriksen, C. W. og Fonda, C. P. 1951. Personality dynamics and auditory perceptual recognition. *J. Personal.*, 19, 471—482.
25. McCurdy, H. G. 1956. Coin perception studies and the concept of schemata. *Psychol. Rev.*, 63, 160—168.
26. McGinnies, E. 1949. Emotionality and perceptual defense. *Psychol. Rev.*, 56, 244—251.
27. Nelson, S. E. 1955. Psychosexual conflicts and defenses in visual perception. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 51, 427—433.
28. Postman, L. 1953. On the problem of perceptual defense. *Psychol. Rev.*, 60, 298—306.
29. Postman, L., Bruner, J. S. og McGinnies. 1948. Personal values as selective factors in perception. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 43, 142—154.
30. Postman, L., Bronson, W. C. og Gropper, G. L. 1953. Is there a mechanism of perceptual defense. *J. abnorm. soc. Psychol.*, 48, 215—225.
31. Riesen, R. H. 1960. Effects of stimulus deprivation on the development and atrophy of the visual sensory system. *Am. J. Orthopsychiatry*, 30, 23—26.
32. Santos, J. F. og Murphy, G. 1960. An odyssey in perceptual learning. *Bull. Menninger Clinic*, 24, 6—17.
33. Tajfel, H. 1957. Value and perceptual judgement of magnitude. *Psychol. Rev.*, 64, 192—204.
34. Werner, H. og Wapner, S. 1952. Toward a general theory of perception. *Psychol. Rev.*, 59, 324—338.